

UOT 811.111

E.B.Qənbərova
Azərbaycan Dillər Universiteti
elnara.ganbarova@mail.ru

İNGİLİS DİLİ DƏRSLƏRİNDƏ MÜXTƏLİF JANRLI BƏDİİ MƏTNLƏRİN KOMMUNİKASIYAYA TƏSİRİ MƏSƏLƏLƏRİ

Açar sözlər: bədii mətn, ingilis dilinin professional məqsədlərlə tədrisi, müxtəlif janrlar, kommunikasiya prosesi

Məqalədə ingilis dilini professional məqsədlərlə öyrənən tələbələr üçün müxtəlif dövrlərdə yaşamış müəlliflər və onların müxtəlif məzmunlu və janrlı əsərləri tədqiqata cəlb olunmuş, tədrisdə təhlil və müzakirə obyektinə çevrilmişdir. Öyrənilən bədii mətnlər tələbələrin dil və nitq bacarıqlarını, təfəkkür və təxəyyüllərini inkişaf etdirməklə bərabər, onlarda hər iki mədəniyyətin müqayisəli təhlilinə, oxşar və fərqli cəhətlərin müəyyənlişməsinə, fikir və mülahizələrinin formalaşmasına gətirib çıxardığı qənaətinə gəlinmişdir.

İngilis dilini professional məqsədlərlə öyrənən tələbələrə vətənpərvərlik, müharibə, azadlıq, sevgi, dostluq, həmrəylik, təbiət, gözəllik və s. mövzuda əsərlərin oxunması tövsiyə olunmuş, təhlil və müzakirələr aparılmış, bədii mətnlərin kommunikasiyaya təsiri praktik təcrübədə təsdiqlənmişdir.

Э.Б.Ганбарова

ВОПРОСЫ ВЛИЯНИЯ РАЗНЫХ ЖАНРОВ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ НА ОБЩЕНИЕ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Ключевые слова: художественный текст, преподавание английского языка в профессиональных целях, разные жанры, процесс коммуникации

В статье авторы, жившие в разные эпохи, и их произведения разного содержания и жанра были привлечены к исследованию и стали объектом анализа и обсуждения в обучении студентов, изучающих английский язык в профессиональных целях. Сделан вывод о том, что изученные художественные тексты развивают у учащихся языковые и речевые навыки, мышление и воображение, приводят к сравнительному анализу обеих культур, выявлению сходных и различных аспектов, формированию идей и мнений.

Студентам, изучающим английский язык в профессиональных целях, рекомендовалось читать произведения о патриотизме, войне, свободе, любви, дружбе, солидарности, природе, красоте и др., проводились анализы и обсуждения, влияние художественных текстов на общение подтверждалось на практике.

ISSUES OF INFLUENCE OF DIFFERENT GENRES OF LITERARY TEXTS ON COMMUNICATION IN ENGLISH LESSONS

Keywords: *literary text; teaching English for professional purposes, different genres, communication process*

In the article, the authors who lived in different eras and their works of authorial content and genre were involved in the research for the students studying English language for professional purposes, and became the object of analysis and discussion in teaching. It was concluded that the learned literary texts develop the students' language and speech skills, thinking and imagination, and lead to the comparative analysis of both cultures, the identification of similar and different aspects, and the formation of ideas and opinions.

Students learning English for professional purposes were advised to read works on patriotism, war, freedom, love, friendship, solidarity, nature, beauty, etc., analysis and discussions were conducted, the effect of literary texts on communication was confirmed in practical experience.

Məlumdur ki, dil müxtəlif mətnlərdə şifahi və yazılı və ya spontan olaraq bir anlıq insanların məişət və ya iş ehtiyaclarını ödəmək üçün və ya yazıçılar, mütəfəkkirlər tərəfindən həyat üçün cəmiyyətin topladığı mənəvi sərvətdən mənimsənilən mətnlər kimi yaranır. Dil və onun mənimsədiyi mətnlər mətndən öyrənmə vasitəsi kimi istifadə etməyin zəruriliyini inandırıcı şəkildə sübut edir.

Eyni çətinlik dərəcəsinə malik, məlum/naməlum materialla tərtib edilmiş tədris mətnləri təhsilin ilkin mərhələsində maksimum dərəcədə istifadə olunur. Dilin mənimsənilməsinə müvafiq olaraq getdikcə daha fəal şəkildə orijinal yazılı mətnlər təklif olunur:

1) qəzet publisistikası: dillə tanış olmaq, mediadan müxtəlif növ məlumatlar almaq;

2) işgüzar/biznes mətnləri: müxtəlif növ sənədlərin (ərizə, sorğu və s.) hazırlanmasını mənimsəmək;

3) elmi-kütləvi mətnlər: gələcək mütəxəssisləri elmin dili ilə tanış etmək;

4) bədii mətnlər yəni, didaktik işlənməyə məruz qalmayan, təhsilin müxtəlif mərhələlərinə uyğunlaşdırılmayan orijinal mətnlər nəzərdə tutulur.

Bu cür mətnlərin təsnifatına gəldikdə isə, onlar yetərinə çoxdur və biz ingilis dilini professional məqsədlərlə öyrənən tələbələrə kommunikasiyanın aşılınması məsələlərində onlardan istifadə ilə bağlı təhlillər aparacağıq.

İki genealoji xətt üzrə mədəni irs almış Oldos Həkslinin (1894-1963) ata tərəfdən babası böyük təkamülçü bioloq Tomas Henri Həksli (1825-1895), ana

tərəfdən qohumu böyük şair və pedaqoq Metyu Arnoldur (1822-1888). Bu genetikanın daşıyıcısı olan Oldos Haxslının “Cəsür yeni dünya” romanında gələcək konsepsiyası əks olunur və tələbələr qeyri-ədəbi kontekstdə distopiya romanı, distopiya romanı ədəbi kontekstdə, romandakı insan təbiəti və insanın inkişaf meyilləri ilə bağlı məlumatlar alırlar.

Sten Barstou yaradıcılığında isə sosial roman janrı öz ifadəsini tapır, Britaniya nəşrində sosial roman janrının genealogiyası və işlənmə səciyyəsi, insan və cəmiyyət problemi əks olunur. “Bir növ sevgi” romanında ailə və məişət problemlərindən, “Sahildəki gözetçi” romanında sosial-iqtisadi problemlərdən bəhs olunur.

Sten Barstou (Stan Barstow, 1928-2011) Britaniya ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən, Avropa ədəbiyyatında xüsusi yeri olan yazıçılardan biridir. Dövründə fərqli bacarığı tənqidçilər tərəfindən yüksək dəyərləndirilərək əsərləri sosial roman janrının öyrənilməsində istinad nöqtəsi kimi götürülmüşdür. Onun əsərlərində qaldırılan problemlər adi vətəndaşların həyatını əks etdirsə də, ictimai və sosial problemlərin təsvirinə görə tamamilə seçilir.

Sten Barstounun bir yazıçı kimi qələmə aldığı “Bir növ sevgi” (A Kind of Loving), “Sabah məndən soruş” (Ask Me Tomorrow), “Qəzəbli sakitlik” (A Raging Calm), “Sahildəki gözetçilər” (The Watchers on the Shore) adlı romanları ona dünya şöhrəti gətirərək, əsərlərinin süjet xəttinə istinad edilən filmlərin çəkilməsinə, tamaşalar yaradılmasına səbəb olmuşdur [2].

Yazıçı yazdığı əsərlərdə hər zaman insanın cəmiyyətdə və toplumda yeri, arzu və istəklərini ön plana çıxarmağa çalışmış, sosial problemləri yetərincə olan insan obrazları hər bir əsərində təsvir olunmuş, onların rifah və hüsur içində yaşamaq istəkləri əsərin ideyasına çevrilmiş, bir sözlə, oxucusuna mənəvi, psixoloji və sosial çətinliklərlə mübarizə aparan insandan bəhs etməklə, sosial problemləri önə çıxaran yazıçı cəmiyyətin yazılmamış qanunlarından hər zaman bəhs etmişdir.

Yazıçının “Vik Braun” trilogiyası orta sinfin gündəlik həyatının təsvirini əks etdirsə də, hər üç romanda məişət qayğılarının çoxluğu, insan həyatının cəmiyyət qanunları fonunda əks edilir və cəmiyyətdə hökm sürən qanunlar roman qəhrəmanlarının həyatına təsir edərək onların taleyini müəyyən edir. Bu problemlərin içində isə adi insanın, sıradan vətəndaşın arzu və istəkləri gözəgörünməz maneələrlə qarşıdurmada təsvir edilərək oxucuya çatdırılır.

Tələbələrə oxumağı tövsiyə etdiyimiz və üzərində iş apardığımız digər müəllif və əsərləri nəzərdə tutulardan biri də V.Vulf yaradıcılığı və onun yaradıcılığında əks olunan gender problemidir. Gender probleminə dair müxtəlif yanaşmalar, Modernizm və Virciniya Vulf yaradıcılığı, V.Vulf yaradıcılığında gender probleminin işlənmə səciyyəsi, “Xanım Dallovey”

əsərində nizamlayıcı funksiya kimi evlilik”, “Mayaka doğru” əsərində despot rejimin dağıdılması və sairidir.

1882-ci ildə Adelin Virciniya Stefen olaraq anadan olmuş və Viktoriya mühitində böyümüş Virciniya Vulf ingilis ədəbiyyatının ən görkəmli müəlliflərindən biri hesab olunur. Virciniya Vulf, ənənəvi ədəbi yazı texnikalarını rədd edən eksperimental dili ilə qəlibləri qırdığı üçün ingilis dilinin ən mühüm yenilikçilərindən biri olaraq öz adını tarixə yazmışdır.

XX əsr ədəbiyyata modernizm adlanan yeni bir üslub gəldi və Virciniya Vulf bir çox janrlarda öz qələmini sınaqı: jurnallar, məktublar, qısa hekayələr və romanlar və s.

Virciniya Vulf bir yazıçı kimi qadınların sosial və iqtisadi azadlıqlarını dəstəkləmişdir. Vulf özü də şəxsi həyatında cəmiyyətin məhdudiyyətlərinə məruz qalmış, təhsil ala bilməmişdir. O, esselərində, romanlarında və məktublarında qadınların bərabərlik uğrunda mübarizəsini hər zaman dəstəkləmişdir.

Cəmiyyətdə qadınlara qarşı qoyulan sosial məhdudiyyətlərə baxmayaraq, qadınların böyük nailiyyətlər əldə etmək gücünə hər zaman inanan Vulf yaradıcılığı feminizm və modernizm baxımından geniş şəkildə müzakirə edilir. O, həyatı boyu qadınların azadlığını və gender bərabərliyini müdafiə edir.

Görkəmli britaniyalı yazıçı, tənqidçi, müasir düşüncələrə malik olan Virciniya Vulf “Özünə aid otaq” (1929) adlı məşhur essesində qadın üçün öz otağının, pulunun və təhsilinin vacibliyini vurğulayır, bunun sayəsində uğurlu bir yazar ola bilir. O hesab edir ki, cəmiyyət qadını qəsdən bu üç təməl daşından məhrum edib, ona görə də qadının seçimləri patriarxat tərəfindən məhdudlaşdırılıb. Vulf özünün “Mayakla doğru” (1927) romanında qadının rəssam olub-olmaması ilə bağlı fikirlərini kişi hökmranlığını qəbul etməyə məcbur olan və şəklini tamamlamaqdan çəkindirən qadın personaj Lily Briskpo vasitəsilə çatdırır. Vulf bizə Lilinin rəssam olmağa çalışarkən hansı proseslərdən keçdiyini və hansı daxili münaqişələr yaşadığını göstərir. Bununla belə, Lili bizə sənət əsərini bitirməklə qadının da kişi kimi rəssam ola biləcəyini sübut edir; buna görə də, indi rəssam olmaqla, Lily özü üçün yeni bir şəxsiyyət qurur.

Virciniya Vulf feminist yazar hesab olunur və çox bəyənilən romanları “Xanım Dallovey” (1925), “Mayaka doğru” (1927) və “Orlando” (1928) romanlarıdır.

Virciniya Vulf bacısı Vanessa Bellin təklifi ilə xatirələrini yazmağa başlayır. “Keçmişin eskizi” essesində o, oxucuya necə yazıçı olduğunu anlamaq imkanı verir, lakin oxucu bundan daha çox həyatındakı çətinliklər haqqında təsəvvür əldə edir.

Vulfun əsərlərini oxuduqca tələbələr ötən əsrlər və dövrümüz haqqında oxşar və fərqli cəhətləri əxz edir, dövrün tələb və qanunlarını dəyərləndirməyi, iki dilin, iki ölkənin müqayisəli təhlilində həm dilə, həm mədəniyyətə yiyələnməklə, inkişaf dinamikasını izləyirlər.

Tələbələrə oxunması tövsiyə olunan Ayzek Azimovun “Mən, robot” əsərində insan problemi, elmi fantastika janrının Amerika ədəbiyyatında təzahürü, onun tarixi, təşəkkülü və təkamülü araşdırılır, Ayzek Azimovun yaradıcılığında elmi fantastik proqnozlar, əsərlərindəki fantastik elementlər, “Mən, robot” kitabında texnika və insan toqquşmasının təsviri öz əksini tapır.

Ayzek Azimov (1920-1992) müasir Amerika ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi olub, dünya ədəbiyyatında elmi fantastika janrında yazan yazıçı kimi çox zəngin yaradıcılıq irsinə malikdir. Yazıcının yaradıcılığı, texniki inqilablar dövründə böyük səs-küyə səbəb olan romanları, həm Amerika cəmiyyəti və həm də bütün dünyanın əsrimizdə qarşılaşdığı insan və texnika toqquşmasını, roboto-texnika qanunlarını, gələcəklə bağlı futuristik ehtimalları əks etdirməklə yanaşı, texnokratik erada insanın mahiyyəti və mövcudluğu ilə bağlı mülahizələri təsvir edərək oxucuya çatdırmağa çalışır.

Respublikamızın siyasi uğurları, Qərbi öyrənmək meylli artdıqca, dil, din kimi millətlərarası problemlər tolerant mühitdə həll olunduqca, Şərq və Qərb arasındakı sərhədlər də azalır. Bu baxımdan Qərb dünyasına, ədəbi bədii fikrinə maraq getdikcə artır.

Çağdaş dünyadakı müharibələr, qırğınlar, xəstəliklər ya bəşəriyyətin tamamilə məhv edilməsinə, ya da insanın fəaliyyətinin, dəyərinin azalmasına yönəlmiş açıq-aydın məlumdur. Maddi, mənəvi və fiziki olaraq böhran yaşayan insanların yaşamaq uğrundakı mübarizəsi əsrlər boyu mövcud olmuşdur. Çağdaş insanın problemi isə bir qədər daha dərinidir. Əvvəlki dövrlərdə insan insanla əvəz olunurdusa, müasir dövrdə insan texnika ilə əvəz edilmək qorxusu yaşayır. İnsan həyatını asanlaşdıran texnika, eyni zamanda onun dünyadakı yerini də əlindən almağa meyillidir. Süni intellektli robotlar, insan zəkasına bənzər zəkada hazırlanan son model robotlar bunu söyləməyə əsas verir. Vaxtilə elmi fantastik ədəbiyyatda bu kimi mövzular sadəcə təxəyyül məhsulu və ya gerçəkləşməsi müşkül proseslər kimi təsvir olunurdusa, son dövrlərdə bu kimi texniki inqilabı əks etdirən mövzularla yazıçılar sanki yaxın gələcəkdəki hadisələrdən öncədən xəbər verirlər. Növbəti təklifimiz Keyt Atkinsonun yaradıcılığı və onun yaradıcılığının əsasını təşkil edən tarix, ailə və şəxsiyyət mövzusu, postmodernist dedektiv romanlar və bu romanlarda məişət problemlərinin təzahürü, cinayət və məişət problemlərinin vəhdəti məsələləri və onlarla tanışlıq və təhlildən ibarətdir.

Keyt Atkinson yaratdığı Cekson Brodi obrazı ilə dünya arenasına çıxmağa nail olmuşdur. O, müasir İngilis ədəbiyyatında yazıçı, dramaturq və qısa hekayələr müəllifi kimi tanınır. Keyt Atkinson keçən əsrin 90-cı illərindən

yaradıcılığa başlamış, müxtəlif nəşriyyat evlərində ilk qısa hekayələrini nəşr etdirmişdir. Az zaman içərisində oxucuların sevimlisinə çevrilmiş, əsərlərinə görə bir çox məşhur mükafatlara layiq görülmüşdür.

Keyt Atkinsonun yaradıcılığında, xüsusən də “Cinayət tarixləri” seriyasına daxil olan romanlarında şəxsiyyət axtarışı, tarixə münasibət, ailə-məişət problemlərinin araşdırılması tələbələrin ingilis dilli xalqların yaşam tərzləri, ailə məişət qayğıları ilə yanaşı, problemləri, xarakterləri, münasibətləri, baxışları və s. ilə tanış olmalarına zəmin yaradır.

Tələbələrə təklif olunan Toni Morrisonun bədii əsərləri folklor motivlərini özündə birləşdirən əsərlər olub, Afro-Amerika ənənələrində folklor-ədəbi əlaqələrinin inkişafını və T.Morrison yaradıcılığının Amerika ədəbiyyatında yeni mərhələ kimi özünə yer tutduğunu təsdiqləyir. O, əsərlərində əcdadlarını əks etdirməklə folklor elementləri və müasirliyi də vəhdətdə verməyə çalışır.

Toni Morrison 1988-ci il Pulitser, 1993-cü il ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görülmüşdür. Müasir Amerika ədəbiyyatının aparıcı nümayəndəsi kimi, o Amerika ədəbiyyatı tarixində Nobel mükafatı alan ilk qara dərilili qadın yazıçı olub əsərlərində milli kimlik problemlərini qaldırır, afroamerikalıların keçmişini və bu gününü işıqlandıрмаğa çalışır.

“Ən mavi gözlər” [6] yazıçının ilk qələm təcrübəsidir. Bu romanda yazıçı mavi gözlərinin olmasını arzulayan zənci qızın həyat hekayəsini Amerika tarixində yaşanan istənilən qara dərilili insanın hekayəsinə çevirir. Əsərdəki Pekola obrazı müəllifin sonralar bütün romanlarında vurğuladığı qara dərililərin utanc keçmişini tərənnüm edir. Bu əsər vasitəsilə yazıçı qara dərilili insanların gerçək həyatını göstərir. Əsər hüzn dolu notlarla başlayır və ölü doğulan uşağın simasında ümidi itmiş, yaşamaq uğrunda mübarizə əzmi sındırılmış, nəinki ağların, hətta öz atası tərəfindən təhqir edilmiş zəncinin məşəqqətli həyatını əks etdirir. Əsər nəşr olunduğu gündən böyük oxucu rəğbəti qazanır və öz müəllifinə uğur gətirir.

T.Morrisonun 1972-ci ildə nəşr etdirdiyi müxtəlif əxlaqi meyarlarla yaşayan zənci qadınlarının həyatından bəhs edən “Sula” romanı isə Amerika ədəbiyyatında nüfuzlu mükafatlardan olan Kitab mükafatına layiq görülür.

T.Morrisonun 1977-ci ildə işıq üzü görən “Solomonun nəğməsi” [4] romanı könləlikdən xilas olan və öz milli köklərini axtaran, kimliyini yenidən qazanan zəncinin həyat hekayəsini əks etdirir. Roman ədəbi tənqidçilər cəmiyyətinin və Amerika Ədəbiyyat və İncəsənət Akademiyasının mükafatına layiq görülür və o, Amerika ədəbiyyatının ən tanınmış nümayəndəsi olur.

T.Morrison “Sevgili” romanında konkret sosial-tarixi reallıqdan insan, onun mahiyyəti haqqında qlobal ümumiləşdirmələrdən söz açır. Uşağını öldürən, amma onun ölümündən sonra bütün həyatını itirən ana obrazı sözün həqiqi mənasında köhləiyə qarşı yazılmış ən gözəl bədii obraz hesab edilir.

T.Morrison Amerika gerçəkliyi ilə Afrika kədərini sadə insanların həyat tərzində, toplumla münasibətlərində göstərə bilmişdir.

Tələbələr bu əsərlərlə tanışlıqdan sonra, onun əsərlərinin bütün hallarda insan və onun dünyada yeri, əzab və iztirablarla dolu həyatı və bu həyat uğrunda mübarizəsindən bəhs etdiyini anlayır. Bu mənada T.Morrison yaradıcılığı dünyanın istənilən yerində yaşayan insanın problemləri ilə bağlıdır və bu səbəbdən də aktualdır.

T.Morrisonun bir çox əsərləri Azərbaycan dilinə tərcümə olunub, “Dünya ədəbiyyatı” külliyyatına salınıb. Yazıçı Azərbaycan ədəbi mühitində tanınır və oxunur. Onun romanlarında qaldırılan mövzular Azərbaycan oxucusunun da maraq dairəsindədir.

XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq İngiltərə ədəbiyyatında gedən ədəbi-mədəni proseslər, əsasən də Viktorian dövrü ədəbiyyatı sonrakı dövr ingilis ədəbiyyatının inkişafında mühüm rol oynamışdır. Bu dövrün ən tanınmış simularından olan və dünya ədəbiyyatında özünəməxsus yer tutan ingilis simvolist yazıçısı Oskar Uayldın (1854-1900) yaradıcılığı onun “Dorian Qreyin portreti” [8] və ədəbi nağılları – “Xoşbəxt şahzadə”, “Gül və bülbül”, “Lovğa nəhəng”, “Sadiq dost”, “Qeyri-adi fişəng”, “Gənc padşah”, “Balıqçı və Qəlbi”, “Şahzadə qızının ad günü” ilə diqqəti cəlb edir.

Bu cür müxtəlif məzmunlu və müxtəlif janrlı əsərlər və onların tədrisə cəlb olunması, öyrənilən bədii mətnlər tələbələrin dil və nitq bacarıqlarını, təfəkkür və təxəyyüllərini inkişaf etdirməklə bərabər, onlarda hər iki mədəniyyətin müqayisəli təhlilinə, oxşar və fərqli cəhətlərin müəyyənləşməsinə və fikir və mülahizələrinin formalaşmasına gətirib çıxarır.

Göründüyü kimi, tədqiqat zamanı ingilis dilini professional məqsədlərlə öyrənən tələbələrə vətənpərvərlik, müharibə, azadlıq, sevgi, dostluq, həmrəylik, təbiət, gözəllik və s. mövzularda əsərlərin oxunması tövsiyə olunmuş, təhlil və müzakirələr aparılmış, bədii mətnlərin kommunikasiyaya təsiri praktik təcrübədə təsdiqlənmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Barstow S. A Kind of Loving.* Parthian Books. 2011, 300 p.
2. *Barstow S. Ask Me Tomorrow.* Corgi Childrens. 1994, 224 p.
3. *Morrison T. Song of Solomon.* Knopf Doubleday Publishing Group. 2004, 352 p.
4. *Morrison T. Tar Baby.* Vintage. 2004, 320 p.
5. *Morrison T. The Bluest Eye.* Perfection Learning. 2009, 380 p.
6. *Уайльд О., Киплинг Р. Стихотворения. Портрет Дориана Грея. Тюремная исповедь. Стихотворения. Рассказы.* Библиотека всемирной литературы. Серия вторая. Т. 118, М.: Художественная литература, 1976, 768 с.

7. Уайльд О. Полное собрание сочинений / Под ред. К. И. Чуковского: в 4 т-х, Т. 1, Минск: СПб, 1912, 658 с.
8. Уайльд, О. Избранные произведения: в 2 т-х, Т. 1, М.: Гослитиздат, 1960, 450 с.
9. Barstow S. Author led kitchen-sink realism. http://archive.boston.com/bostonglobe/obituaries/articles/2011/08/05/stan_barstow_author_led_kitchen_sink_realism_at_83/
10. Morrison: 'I want to see a white man convicted for raping a black woman'//TheGuardian. 20 Apr. 2015. <https://www.theguardian.com/books/2015/apr/20/toni-morrison-race-relations-america-criminal-justice-system>

Redaksiyaya daxil olub 06.02.2023